

OSVII

VI KONGRES ISTORIČARA JUGOSLAVIJE

(Budva, 7—10. oktobra 1973)

Šesti po redu skup jugoslovenskih istoričara bio je posvećen jednoj temi od posebnog, moglo bi se slobodno reći izvanrednog značaja za svaku, pa i našu historiografiju — odnosu sela i grada kroz istoriju. Sva dosadašnja istorija ljudskog društva, od pojave gradova, u stvari, iscrpljivala se na pomenutoj relaciji. Tematski, odnosno metodološki riječ je, nesumnjivo, o neiscrpnj problematiki. Iako su se u dosadašnjim istraživačkim naporima jugoslovenski istoričari bavili pitanjima odnosa sela i grada, ipak je odluka da se njihov Kongres pozabavi ovom relacijom, u svakom slučaju, bila višestruko motivirana. Prije svega, neprekidnom akcijom u skladu sa, bez obzira na stepen dosadašnje obrađenosti pojedinih pitanja, a zatim i spoznajom da materijalističko shvatanje istorije nameće potrebu i zadatak da obradu odnosa sela i grada, kao osnovne karike ekonomskih formacija društva, treba jednom postaviti u žižu istraživačkih napora.

Stav Izvršnog odbora Saveza društava istoričara da se opredijeli za ovu temu stoga nije rezultat slučajnosti. Jugoslovenska historiografija je i pored svih napora njenih tragalaca za istorijskom istinom u godinama poslije rata i dalje deficitarna što se tiče i kvantiteta i kvaliteta radova o odnosima sela i grada kroz istoriju jugoslovenskih naroda. Kritičko preispitivanje dosadašnjeg doprinosa naših istoričara i sve prisutnija razmatranja problema marksističkog obrazovanja u nas, od osnovnih do viših i visokih škola, u čemu je doprinos historiografije nezaobilazan, nesumnjivo, sa svoje strane, takođe su uticali da se kroz opredijeljenu tematiku jugoslovenska historiografija i jugoslovenski istoričari organizovano dovedu u uslove pod kojima će, slobodnije rečeno, ići u korak s vremenom i moći odgovoriti potrebama koje to vrijeme nameće. Shvatanje da su istorija i istoričari i te kako važni sudionici obrazovanja i vaspitanja tj. formiranja marksistički i samoupravno orijentisanih radnih ljudi naše zajednice tražila je od njih, kako je to negdje skoro napisano, »prestrojavanje«. Do toga je trebalo da dođe ili da se bar nasluti u pretkongresnim naučno-stručnim skupovima (6. oktobra 1973), na Kongresu i posebno nakon Kongresa. S obzirom na to da nas od tih dana ne dijeli ni pola godine, to o njegovim sadržajnim odjecima ne možemo opširnije govoriti. Nešto, ali to više, uopšteno nego konkretno, reći ćemo o njegovom programu, organizaciji i o tome šta se čulo, a posebno samo o IV sekciji čiji smo rad mogli da »in continuo« pratimo.

Iz programa pretkongresnih naučno-stručnih skupova istoričara — pedagoga možda se ponajbolje vidjelo šta i koliko se očekuje od istoričara — istraživača u pravcu kvalitativnih promjena postojećih nastavnih programa od osnovne škole do univerziteta. Iz razmatranja teme Drugog jugoslovenskog simpozijuma o nastavi istorije («Nastavni program za istoriju sa stanovišta njihove naučne, ideje i pedagoške zasnovanosti») samog Kongresa proizišli su i formulisani zaključci da se zbog nastavnih potreba »ubrza rad na izdavanju treće i četvrte knjige 'Istorije naroda Jugoslavije'«. To tim više što je problem udžbenika istorije u nas akutan više decenija, još od vremena kada su neke prevedene knjige sovjetskih istoričara bile temelj našim nastavnim programima.

Kongres je radio u plenumu i u pet sekcija:

- I. antika i srednji vijek,
- II. XVI—XVIII vijek,
- III. XIX vijek do 1918. godine,
- IV. od 1918. do 1941. godine i
- V. od 1941. do 1945. godine.

U plenumu su prvog dana (7. oktobra) podnesena tri veoma uspjela referata¹⁾ koja, na žalost, nisu pobudila učesnike Kongresa da, na osnovu izloženih stavova, daju iole značajniji prilog diskusiji. Izuzetak je, samo donekle, bio referat akademika dr B. Đurđeva, koji je izazvao konfrontaciju i oprečna mišljenja.

U prvoj i drugoj sekciji bilo je zvanično prijavljeno po 16 saopštenja, u trećoj i četvrtoj po 22, a u petoj 8. U svim sekcijama zvanično je referentima bilo određeno po dvadeset minuta za izlaganje. Pregled odabranih tema, odnosno onih koje su razmatrane u sekcijama, pokazuje da intencije Izvršnog odbora Saveza društava istoričara Jugoslavije nisu u potrebnoj mjeri i sprovedene. Ne radi se uopšte o broju prijavljenih ili eventualno određenih tema, nego o odsustvu većeg stepena koordiniranosti, pa i dosljednijeg usmjeravanja obrađivača ili organizacionog uobličavanja tendencija, s obzirom na osnovnu temu Kongresa. Ovako, imali smo priliku da čujemo popriličan izbor tema (84 prijavljene) od kojih je pozamašan broj, takav se utisak dobio, bio mnogo više izraz želja autora da se uklupe u osnovnu temu Kongresa, nego odraz napora koji će predstavljati stvaralački doprinos. Stekao se dojam da Izvršni odbor nije, i pored svesrdne angažiranosti u toku priprema, imao mogućnosti da animira izvjestan broj istraživača u pravcu obrađivanja nekih tema koje bi trebalo da budu prezentirane Kongresu. Da li bi za istorijsku nauku bilo bolje napustiti ovu formu saopštenja najnovijih rezultata pojedinaца? Da li bilo moguće da jugoslovenski kongres ipak bude nešto drugo nego simpozijum na kome ćemo slušati i one radove koji nemaju nivo jednog takvog skupa, pa da kažemo i formata. Mišljenja smo da je ne samo moguće nego i potrebno. Pripremni odbor mogao bi ubuduće, uz konsultovanje republičkih društava, da odredi teme

¹⁾ Dr B. Đurđev, *Marksovo shvatanje suprotnosti između sela i grada u istoriji*; Dr B. Grafenauer, *Problemi sela i grada u istoriji naroda Jugoslavije*; Dr D. Vujović, *Specifičnosti razvitka crnogorske države*.

po sadržaju i naslovu i da se tako unaprijed formulirane teme od posebnog, a istovremeno i opšteg značaja obrade putem konkursa, putem određivanja obrađivača ili pak slobodnim izborom. U svakom slučaju bio bi to kvalitet više, toliko neophodan jugoslovenskoj istoriografiji koja bi bila manje uskraćivana u pogledu konkretnih istoriografskih rezultata. I još nešto. Problem »selo i grad u istoriji« trebalo je, vjerovatno, prema očekivanju organizatora tretirati bar u diskusionoj formi i metodološki. Doprinos koji su napravili u tom pravcu istoričari za antički period i srednji vijek navode hroničara na zaključak da se u ovom pogledu moglo i trebalo učiniti znatno više.

Upadno mali doprinos, bar u broju izbora tema, bio je u petoj sekciji (period 1941—1945. godine). S obzirom na ulogu seljaštva i doprinos sela u ratu i revoluciji, ne možemo se oteti utisku da je, i tematski i metodološki, učinjen od strane organizatora i drugih nedovoljan napor da pitanja i problemi iz naše najnovije istorije budu dostojnije zastupljeni. Možda je i deplasirano u ovakvoj informaciji podsjećati u kolikoj su se mjeri i na kakve načine u ratu i revoluciji, koje su vodili naši narodi od 1941. do 1945. godine uzukršтали selo i grad. Notorno je poznata činjenica da su bazu naše Narodnooslobodilačke vojske činili seljaci, a da su se, i te kako, brojni dijelovi radničke klase, inteligencije i omladine iz gradova na poziv KPJ uključivali u njene redove. Ili, npr., podatak da je naše selo bilo kao nikad dosad u svojoj istoriji zahvaćeno kulturno-prosvjetnim radom. Toliki tečajevi za nepismene, tolike kulturne, da ne kažemo i umjetničke priredbe i manifestacije, (iako je i takvih bilo — kao Pozorište narodnog oslobođenja Jugoslavije) samo su jedna od niza još nedovoljno obrađenih tema iz domena odnosa sela i grada naše najnovije istorije koje su zasluživale da budu zastupljene na Kongresu. Broj onih koji su posjećivali rad ove sekcije i diskusija koja se, ne uvijek, vodila to i potvrđuju. Kada je riječ o diskusiji, onda bi se i tu mogle staviti načelne primjedbe, iako je ovo »osjetljivo pitanje«, jer se ponekad treba i suprotstavljati onima koji svjesno ili nesvjesno odstupaju od unaprijed prihvaćenih poslovnika rada. Vrijeme koje je oficijelno dozvoljavalo diskutantima da iznesu svoje mišljenje iznosilo je 10 minuta. U principu je to dobro i omogućava onome ko istupa da sažeto, precizno, konkretno i jasno iznese svoj stav ili sud. Ali, bilo je slučajeva, kao u IV sekciji da se to ograničenje često formalno poštivalo, pa je diskusija, koja nekad predstavlja stvanni doprinos, bila nedovršena, a time i gubila mnogo od svoje vrijednosti. Suprotan slučaj bio je sa radom predsjedništva III sekcije koje je pokazalo da je moguće naći onu pravu mjeru za stvaralački doprinos u diskusiji ili replici. Bilo je slučajeva da se u toj sekciji uz blagonaklon stav predsjedavajućeg, a i auditorijuma »prekoračivalo« oficijelno vrijeme, u stvari ispoljavao tolerantan stav kada se radilo o kreativnoj diskusiji.

Zbog činjenice što su se sesije sekcija održavale u isto vrijeme na raznim mjestima hotelskog kompleksa u Bečićima nije bilo moguće pratiti, iz razumljivih razloga, rad sviju sekcija. Ako istup istoričara iz BiH na ovom Kongresu sagledavamo kroz prizmu njihovog učešća, i brojnog i tematskog, na sličnim dosadašnjim skupovima, onda nalazimo da je potrebno da ovog puta posebno istaknemo njihov doprinos. Veći broj uzeo je učešća u radu svih sekcija, bilo referatima, bilo diskusijama.

Referate su podnijeli:

I sekcija: Kovačević — Kojić dr Desanka, Nazivi za gradska naselja srednjovjekovne Bosne;

II sekcija: Handžić dr Adem, Značaj muafijeta u razvitku gradskih naselja u Bosni i Hercegovini u XVI vijeku; Sućeska dr A., Selo i grad u Bosni u XVIII stoljeću; dipl. ing. Bejtić Alija, Kućni komfor u gradu i selu u turskom periodu;

III sekcija: Aličić mr A., Prilog proučavanju položaja sela i grada u XIX vijeku; Hadžibegović mr I., Struktura stanovništva u BiH 1878—1914. godine; Imamović dr M., Agrarno pitanje u programima građanskih političkih stranaka u BiH do 1914;

IV sekcija: Babić dr N., Selo u politici KPJ između dva rata; Gašković M., Konstituisanje Saveza zemljoradnika i njegov program (1919—1921).

U diskusiji treće sekcije učestvovao je Dž. Juzbašić, četvrte Išek T., a Bajić N., u petoj).

U toku trodnevnog rada Kongresa od 7. do 9. oktobra 1973. godine na svoje ukupno četiri održane sesije IV sekcija je saslušala 18 saopštenja. Od svih saopštenja iz zvaničkog programa u njih desetak dominirala su pitanja koja su se direktno odnosila u cjelini na položaj seljaštva kako u Jugoslaviji, tako i u pojedinim njenim dijelovima. Među temama koje su privukle pažnju istraživača treba nabrojati one koje su se pozabavile pitanjima o agrarnoj reformi, migracionim kretanjima, stavovima Komunističke partije Jugoslavije, nekih političkih stranaka, zatim odnosom sindikalnog pokreta i nekih njegovih frakcija prema seljaštvu. Isto tako, najveći broj saopštenja, podnesenih u ovoj sekciji, obuhvatao je cijeli period od stvaranja zajedničke države do 1941. godine. Takođe, najveći dio prijavljenih komunikacija ove sekcije odnosio se na probleme sela i seljaštva cijele Jugoslavije. Te tri značajke (tretman seljaštva u šire shvaćenom opsegu, najširi vremenski dijapazon i jugoslovenski aspekt istraživanih tema) apriori su uslovile zajedničku ocjenu većeg dijela saopštenja i indirektno doprinijele opštem sudu ostalih tema.

U većini slučajeva sva saopštenja su sadržavala dosad manje ili nedovoljno poznate ili sasvim nepoznate činjenice, stavove i ocjene. Ipak, objektivno su istraživači bili hendikepirani najprije prostorom, a pri citanju ili referisanju ograničenjem vremena, tj. nepostojanjem mogućnosti da dokumentovani potkrijepe činjenicama svoje stavove ili da posegnu za detaljnijim analizama. Takvi su bili referati Džerd Gala, Nikole Babića ili Tome Milenkovića).

¹⁾ Juzbašić dr Dž. Agrarno pitanje u bosanskoj politici poslije donošenja zakona o fakultativnom otkupu kmetova 1911; Išek mr Tomislav, O pogledima Antuna Radića na ulogu hrvatskog seljaštva krajem XIX i početkom XX stoljeća; Nevenka Bajić, Učešće osnovnih socijalnih kategorija u NOP-u u BiH 1941. g.

²⁾ D. Gal, Borba saveza proizvođača šećerne repe protiv kartela šećerana u bivšoj Jugoslaviji; N. Babić, Selo u politici KPJ između dva rata i dr T. Milenković, Stavovi Jugoslovenskih socijal-reformista prema selu i seljaštvu 1918—1941.

Dijapazon tema bio je prilično širok, pa bi se mogle spomenuti neke kao npr.: Agrarna reforma, agrarna kriza, stavovi KPJ i nekih (ne tako brojno zastupljenih) građanskih političkih stranaka, zatim one sa širim privrednim aspektom ili, pak, one koje su probleme sela i seljaštva promatrale sa aspekta sindikalne borbe.³⁾

I letimičan pogled na naslove saopštenja govori u prilog činjenici da se obrađene teme odnose na gotovo sve dijelove Jugoslavije. Namjerno je rečeno »gotovo«, jer iz istorije Crne Gore ovog razdoblja u ovoj sekciji nismo čuli posebno ni jedne jedine riječi. A apsurdno je i pomisliti da društveno-ekonomska i politička zbivanja u ovom dijelu naše zemlje između dva rata ne zaslužuju ni pomena. A teško je i zamisliti da historičari — istraživači ove naše Republike, domaćina Kongresa, potpuno zaobilaze period između dva rata.

Ako pođemo od činjenice da je osnovna tema Kongresa bila odnos sela i grada kroz istoriju, kao nonsens zvuči podatak da će svi oni koji se interesiraju za međuratni period u zvaničnom programu ovog skupa jugoslovenskih historičara uzalud tražiti neku od tema vezanih za djelatnost najbrojnije seljačke partije u nas od početka XX stoljeća — Hrvatske seljačke stranke. Poimanje izvjesnog broja pitanja iz naše međuratne, posebno političke, istorije jednostavno je nemoguće bez obraćanja pitanjima vezanim za stavove i djelatnost ove političke stranke. Istini za volju posljednjeg dana moglo se čuti u istupu M. Konjevića o »konfrontaciji baze i rukovodećeg aparata HSS-a u akutnoj fazi procesa diferencijacije« (podvukao T. I.). Ovo nije prvi, a ni usamljeni primjer da se problemi vezani za procese tretiraju s kraja čime se implicate gubi prijeko potrebni kontinuitet, nužan da bi se bilo koji događaj ili bilo koja pojava ili ličnost ocijenili onako kako to treba — cjelovito. Posljednjih godina često se može čuti ili pročitati o tzv. »građanskoj komponenti« naše novije istorije bez koje, zacijelo, nema ni mogućnosti kompletnog sagledavanja historijskih zbivanja. Na Kongresu su prisutni mogli saslušati istupanja (koja su za predmet istraživanja imala i pitanja iz istorije nekih drugih seljačkih partija⁴⁾).

U zavisnosti od onoga što su rezimirani istupi ili odštampani rezimeji mogli da pruže kretala se i diskusija. Nije potrebno isticati od kolike je važnosti i interesa za nauku polemička izmjena mišljenja. Uopštena ocjena svega onoga što se moglo čuti u diskusionom dijelu sesija IV sekcije bila bi: mnogo više se dopunjavalo, nego što se osporavalo. Prisutni su ponijeli uvjerenje da je tome umnogome komovalo i striktno pridržavanje Poslovnika.

³⁾ N. Gaćeša, Opšta obeležja agrarne reforme i kolonizacija u Vojvodini između dva svetska rata, s posebni osvrtom na stvaranje novih naselja; A. Hadri, Agrarno pitanje na Kosovu za vreme Kraljevine Jugoslavije; A. Apostolov, Posledice velike ekonomske krize (1925—1935) za makedonsku agrarnu privredu; mr. Ž. Jovanović, KPJ prema seljaštvu u Srbiji do 1929. godine; dr B. Janjatović, Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1918—1941. i radnici i seljaci.

⁴⁾ M. Stiplošek, Slovenske političke stranke in njihovi kmečki programi 1918-1920, kao i navedeno Gakovićevo saopštenje.

Kao što često biva, bilo je i »odsutnih«. Ovog puta su, na žalost, to bili oni istoričari čije se izlaganje očekivalo sa nestrpljenjem i neskrivenom dozom istraživačke ljubopitljivosti. Njihov dosadašnji opus i najavljivane teme⁵⁾ su nametali takav stav.

I, na kraju, umjesto rezimea treba reći da će sve ono što se nije čulo u dvorani hotel Bellevua, gdje su tri dana istupali istoričari koji se bave izučavanjem međuratnog perioda naroda Jugoslavije, radoznalci moći na stranicama Jugoslovenskog istorijskog časopisa koji treba da objavi sve prijavljene radove.⁶⁾

Od ovog Kongresa nije bilo moguće očekivati da svojim rezultatima da odgovore na većinu, a kamoli na sva pitanja. Ukoliko je pružio dovoljno materijala, ponukao kako odgovorne, tako i zainteresirane da organizirano nastave započeti posao (a mi mislimo da jeste), onda je njegov doprinos pozitivan. Time se pokreće još jedno opšte i te kako važno i do kraja neregulisano pitanje fininsiranja naučno-istraživačke djelatnosti u oblasti savremene istorije. I to kako sa pozicija našeg društva, tako i naučnika — istraživača između kojih ne treba zaobići obrazovno-pedagoške faktore.

Na skupštini Saveza društava istoričara Jugoslavije, koja je održana 10. oktobra, nakon izvještaja o radu Saveza, te Nadzornog odbora o poslovanju Saveza, u diskusiji su se čula interesantna mišljenja, u stvari podrška stavovima ispoljenim na pretkongresnim skupovima u pogledu obaveza i dužnosti koje stoje kako pred istoričarima — pedagozima, tako i istoričarima — istraživačima na realizaciji reformne nastave istorije.

Za novog predsjednika Saveza izabran je prof. Filozofskog fakulteta u Novom Sadu Branislav Vranešević. Jednodušno je prihvaćen prijedlog da Novi Sad bude domaćin narednog VII Kongresa istoričara Jugoslavije.

Mr Tomislav Išek

⁵⁾ P. Damjanović, Politička KPJ prema selu u delima jugoslovenskih marksista između dva svjetska rata; dr B. Gligorijević, Selo kao izvor političke moći u jugoslovenskom parlamentarnom sistemu 1919-1929. i V. Vinaver, Seljačka epoha u revolucionarnom pokretu evropskog jugoistoka 1923-1925 VI. Stipetić, Promjene u odnosu gradskog i seoskog stanovništva u Jugoslaviji u XX vijeku.

⁶⁾ Da bi lista svih prijavljenih bila potpuna, navode se i ostali radovi: B. Bošković, Posedovni i socijalni odnosi u kosovskom selu 1918-1941; O. Ivanovski, Odnos na KPJ prema makedonskoto selanstvo (1918-1941); Đ. Milanović, Izgradnja saveza organizovane radničke klase i seljaštva u klasnoj borbi u Vojvodini 1929-1941. godine; M. Palić, Borba KPJ u Vojvodini za savez radnika i seljaka u godinama između dva svjetska rata; A. Nedog, Razvoj Kmečega gibanja u okviru ljudske fronte na slovenskem; Z. Stipetić, Interpretacija savremenog odnosa selo—grad od strane intelektualaca u Hrvatskoj tokom međuratnog razdoblja.